

ПАЭТЫЧНЫ ЦЫКЛ ЯНКІ КУПАЛЫ «ПЕСНІ ВАЙНЫ» Ў КАНТАКСЦЕ ВУСНАЙ НАРОДНАЙ ТРАДЫЦЫІ

Н. А. Гулак

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў
Мінск, Рэспубліка Беларусь
hulaknasta@gmail.com*

У артыкуле даецца нарадазнаўчая інтэрпрэтацыя асобных паэтычных вобразаў, створаных Янкам Купалам падчас Першай сусветнай вайны. Даказана сувязь гэтых вобразаў з фальклорнай традыцыяй і здольнасць перадаць драматычнае светаадчуванне паэта, абумоўленае разуменнем вайны як экзістэнцыйнай катастрофы.

Ключавыя словы: Янка Купала; «Песні вайны»; фальклор; рэкруцкая песня; засцерагальныя практыкі; прафетычныя ўяўленні.

POETRY CYCLE OF YANKA KUPALA "WAR SONGS" IN THE CONTEXT OF ORAL FOLK TRADITION

N. A. Gulak

*Belarusian State University of Culture and Arts
Minsk, Republic of Belarus
hulaknasta@gmail.com*

The article provides an ethnographic interpretation of some poetic images created by Yanka Kupala during the First World War. The connection of these images with the folklore tradition and their ability to convey the poet's dramatic worldview, conditioned by the understanding of war as an existential catastrophe, is proven.

Key words: Yanka Kupala; "War Songs"; folklore, recruitment song; protective practices; prophetic visions.

У мастацкім адлюстраванні Першай сусветнай вайны ў вершах Янкі Купалы (цыкл «Песні вайны», 1914 г., «Вясна 1915-я» і інш.) пэўную інтэгруючую ролю адыгрываюць паэтычныя вобразы-алюзіі, абумоўленыя вуснай народнай традыцыяй. Аднак фалькларызм вершаў гэтага перыяду даволі ўмоўны: у першую чаргу пясняр быў арыентаваны на пошукі новай мовы для выражэння новых сэнсаў.

У 1945 г. У. Луцэвіч успамінала, што ў пачатку Першай сусветнай вайны Вільня, дзе Янка Купала з 22 лютага 1914 г. працаваў рэдактарам «Нашай нівы», стала прыфрантавым горадам, гэта адбілася на літаратурным жыцці, у тым ліку і на ўзмацненні цензуры. «Працаваць у рэдакцыі "Нашай нівы" Янку Купалу было цяжка, бо вакол газеты групаваліся людзі розных палітычных кірункаў. Купала не падзяляў многіх іх поглядаў: яму прыходзілася часта спрачацца. Янка Купала быў супраць вайны 1914 г.» [15, с. 118]. Ён імкнуўся выказаць уласную мастацкую сацыяльна адказную пазіцыю мовай сучаснага літаратурнага і публіцыстычнага дыскурсу. Згадаем словы В. Ластоўскага, які адзначаў, што ў вершах Янкі Купалы 1913–1914 гг. праявіўся ўплыў сімвалісцка-імпрэсіянісцкай лірыкі Л. Стафа (Leopold Henryk Staff) і творчасці польскага паэта-футурыста Е. Янкоўскага (Jerzy Jankowski) [15, с. 129]. Прыкладам Купалавага сімвалісцка-імпрэсіянісцкага эксперыменту са словам служыць неадназначны ў кантэксце фальклорнай эстэтыкі вобраз «Маткі-Бацькаўшчыны» (верш «Склік»). Вызначальнымі і абстрактнымі ў паэтычным цыкле «Песні вайны» і ў астатніх вершах ваеннага часу, падкрэслівае П. Васючэнка, з'яўляюцца ідэі сусветнага разладу, трансцэндэнтнага сусветнага ліха, разлому грамадскага жыцця [5, с. 79–80], вербалізаваныя якраз у сімвалісцкіх вобразах.

Калі разважаць пра фалькларызм вершаў Янкі Купалы перыяду Першай сусветнай вайны, то заўважым, што ён выражаецца найперш у трактоўцы вайны як сацыяльна-асобаснай падзеі,

паказанай праз прызму традыцыйных сямейных адносін (рэкрут і сям'я), традыцыйных каштоўнасцей і вераванняў (культ маці-зямлі, шанаванне сям'і, роду, роднай старонкі, усведамленне працы землепрацоўцы як асноўнага спосабу жыццядзейнасці і інш.). Так, у вершы «Разлука» створаны паэтычны вобраз выпраўлення сына на вайну, які можа быць прасочаны ў значным этнаграфічным кантэксце. Гэта характэрнае народнай этыцы апрананне рэкрутам новага адзення, развітанне з сям'ёй, у якім нізкія паклоны бацькам сімвалізуюць просьбу блаславіць у нялёгкую дарогу і дараваць правіны. Паэт апісвае народную практыку апатрапейнага характару: «А як ён з хаты выходзіў: // “На, хай бароне ў прыгодзе!” – // Гэтак матуля сказала // Ды штось на шыю ўвязала. // Матчына гэта ахвяра – // З нашых прыдбана папараў: // З роднай вузельчык кудзелькі, // У ім – жменька роднай зямелькі» [6, т. 3, с. 215]. Сапраўды, сітуацыя выпраўлення чалавека на вайну (вайсковую службу) праз суаднесенасць вайскавай сферы з ідэяй чужога свету, вайны і смерці спарадзіла ў народнай культуры беларусаў цэлы комплекс засцерагальных практык. З класічных прац XIX ст. вядома, што абярэгамі рэкрутаў традыцыйна служыла чытанне кананічных і «народных» малітваў, выкананне замоў, важную ролю адыгрывалі благаслаўленні бацькоў, кароткія вербальныя формулы («На, хай бароне ў прыгодзе!»). У якасці невербальных абярэгаў рэкрута выступалі рэчы з хрысціянскай сімволікай (нацельныя абразкі, спецыяльна асвятчаныя крыжыкі, ладан, перапісаныя малітвы) і прадметы, надзеленыя высокім сакральным статусам (хлеб, соль, зямля і інш.). Да дзеянняў-абярэгаў у беларусаў належала таксама «адварочванне» небяспекі. Напрыклад, у Віцебскай губерні, калі рэкрут пераступаў апошні раз парог роднага дома, хтосьці з блізкіх, родных жанчын паспешліва пераварочваў у доме ўсе рэчы: абразы да сцяны і дагары нагамі, стол і лавы, памяло і нават жорны таксама. Гэта рабілася, каб адпраўлены з дому вярнуўся назад. Фактарам засцеражэння ад бяды маглі служыць «правільныя паводзіны» родных, напрыклад, пазбяганне на працягу пэўнага часу асобных дзеянняў (падмятання хаты, гаварэння); падтрыманне забароны карыстацца вострымі прадметамі на асобныя святы і прысвяткі і інш. Розныя формы ахоўвання прымяняліся як паасобку, так і ў спалучэнні адна з адной.

Верш «Варожбы» адлюстравваў народныя прафетычныя ўяўленні аб «знаках бяды»: «А па небе ў гэта лета // Ходзіць ходырам камета, – // Хвост яе – не дай Ты Божа... // На дабро нам не варожа» [6, т. 3, с. 211]. Яны рэпрадукуюцца дзякуючы такой асаблівасці калектыўнай памяці традыцыйнага грамадства як цыклічнасць, звязанай у сваю чаргу з народнымі ўяўленнямі аб цыклічнасці часу і пастаянным чаргаванні перыядаў дабрабыту і бедстваў [11, с. 218]. Маюцца на ўвазе найперш выкліканыя неўраджаямі так званыя галодныя гады. У XIX ст. у розных губернях Расійскай імперыі неўраджаі і выкліканы імі масавы голад сялянства паўтараліся кожныя 6–7 гадоў і доўжыліся па два гады запар. Асабліва цяжкімі запамніліся перыяды голаду, выкліканыя неўраджаямі 1873, 1880, 1883 і 1891–1892 гг. Бедствамі таксама былі эпідэміі халеры, эпідэміі буйной рагатай жывёлы (каровіна смерць).

У XIX – пачатку XX ст. народныя апаведы аб прадвесніках сацыяльных катастроф, прышэсці Антыхрыста суадносіліся з вайной 1812 г. («вайной з французам»). Згадаем, што ў камедыі «Паўлінка» (1912) у вусны прадстаўнікоў засцяпковай шляхты Пранцыся і Агаты Пустарэвічаў Янка Купала ўклаў якраз падобнае апісанне прадвесніка вайны: «Кажуць, пранцуз, пане дабрудзею, ідзе на Барысава па шапку і рукавіцы, што калісь там заставіў. Чатырыста тысяч войска з сабой вядзе. <...> Спранжыновы касцёл з сабой нясе <...> не нясе, а на паветры, на машыне, што лётаюць, гэты касцёл вязе» [6, т. 7, с. 151]. Дадзенае ў камедыйным кантэксце, яно ў пэўным сэнсе захавала вобразнасць народных аповедаў аб знаках бедстваў: гэта ўказанне на глабальнасць катастрофы і акцэнт на з'яўленні хрысціянскага вобраза-сімвала ў нябеснай (сакральнай) сферы.

Вяртаючыся да тэмы каметы ў Янкі Купалы, адзначым, што песняром увасоблена ўстойлівае народнае ўяўленне пра нябесныя азнакі (каметы, слупы, крыжы, стрэлы, з'яўленне ў небе адразу некалькі сонцаў, антрапаморфных ці зааморфных выяў) як прадвеснікі вайны, бедства, сацыяльных ці прыродных катаклізмаў. У фальклорна-этнаграфічных працах маюцца факты таго, што напярэдадні вайны людзі наяве і ў сне бачылі незвычайныя прыродныя з'явы: пунсовыя шары (каметы), чырвоныя водсветы або слупы ў небе. Водсветы маглі трансфармавацца ў чырвоную карову з доўгім языком, вогненнага вершніка, крыж ці чатыры крыжы (па ліку

гадоў вайны), аблічча Багародзіцы. Усё гэта ўспрымалася як прадвесце страшнай бяды (вайны), асабліва, калі такія нябесныя праявы адбываліся на царкоўнае свята [10, с. 284].

Даволі шматлікія згадкі пра такія факты фіксуюцца яшчэ ў летапіснай літаратуры, і нярэдка яны пададзены старажытнымі аўтарамі менавіта паводле народных эсхаталагічных уяўленняў. Напрыклад, у Магілёўскай хроніцы Сурты і Трубніцкіх (XVII–XIX стст.) чытаем: «У гэтым жа годзе (год 1681. – *Н. Г.*) на рымскае Божае Нараджэнне з’явілася з зоркі страшна вялікая камета, якая ўсяму свету была бачна, і відна яна была некалькі тыдняў. Праз год пасля гэтага ў Маскве пасеклі самых знакамітых баяраў <...> (год 1704. – *Н. Г.*) На святога Іллю, гэта значыць 20 ліпеня, у вячэрні час, як гналася быдла, паказалася на небе камета, з’явілася з малой зоркі, а потым, павялічыўшыся, вяла свой хвост на поўна, і страшна гэта было. У гэты час, увечары, былі адслужаны ў цэрквах усеагульныя малебны...» [8, с. 299, 337]. Даследчыкі звяртаюць увагу на значэнне каметы 1811 г., якая сваёй велічынёй і працягласцю знаходжання ў дасяжнасці чалавечага зроку зрабіла ўражанне на сучаснікаў і пакінула значны след у гісторыі і мастацкай літаратуры, прычым не толькі як прадвесніца вайны 1812 г. (Great Comet of 1811) [7, с. 88–92].

Аб наступленні вайны народу гаварылі таксама прадказанні праведных людзей, з’яўленне святых, прарочыя сны, адкрыццё калодзежаў, міраструменне («плач») абразоў, абнаўленне прыдарожных крыжоў, абразоў і пад. Феномен цудоўнага абнаўлення абразоў выражаецца ў раптоўным прасвятленні або трансфармацыі выяў на абразях і службыць прычынай узмацнення іх сакралізацыі, шанавання іх як цудатворных. Падобнае згадвае В. Адамчык у аўтабіяграфічных успамінах пра Наваградчыну часоў Вялікай Айчыннай вайны: «Помню, як ставілі крыжы. За адну ноч кабеты пралі і вытыкалі ручнік, мужчыны секлі ў лесе хвойку, абчэсвалі. Рабілі перакладзіну. Крыжы ставілі перад вёскаю – адзін з іх стаіць сёння. Па хатах хадзілі “святые пісьмы”, “абнаўляліся абразы”» [1, с. 10].

Дададзім, што ў XX ст. вайна ў народнай свядомасці трактавалася як наступства і немінучае пакаранне за зруйнаванне ў гады барацьбы з рэлігіяй будынкаў і аб’ектаў хрысціянскага культу, апаганенне святых месцаў і збядненне сакральна-рэлігійнай сферы жыцця. Так, у апавесці В. Быкава «Знак бяды» (1982) прадвеснікамі вялікіх няшчасцяў ваеннага часу выступаюць спілаваны камсамольцамі крыж, прылёт з лесу і пранізлівае карканне вароны на хутары, дрэнныя сны Петрака і Сцепаніды з вобразамі чарвей, пацука, вялікай гары і прарочы сон гераіні, што згарыць хутар Яхімоўшчына. Сярод знакаў-прадвеснікаў апошняй вайны былі даволі пашыраны тэксты на своеасаблівы «вандроўны сюжэт» народнай эсхаталагічнай прозы, аснову якога складае матыў «сустрэча на дарозе». У кінастужцы «Живет такой парень» (рэж. В. Шукшын, 1964) увасоблены эпізод сустрэчы шафера з жанчынай на дарозе, якая просіць купіць ёй белай тканіны, што «расшыфроўваецца» гераіняй цёткай Аніссяй як знак няшчасця – Смерць шукае сабе саван.

Прыкладам прамога цытавання Янкам Купалам народнай песні ў цыкле «Песні вайны» службыць эпіграф, што было слухна заўважана даследчыцай Г. Мятліцкай [9, с. 103]. Ім выступаюць радкі вельмі распаўсюджанай у традыцыі рэкруцкай песні, якая ўзыходзіць да баладнага сюжэту «Сёстры брата на вайну правяць»: «Вазьмі, маці, пяску жменю, // Пасей, маці, на каменю. // Як прыжджэшы з пяску ўсходу, // Тады верне сын з паходу» [6, т. 3, с. 210]. Выбар эпіграфа ўказвае на тое, што Янкам Купалам быў дакладна пачуты характэрны фальклорнай паэтыцы формульны матыў «як немагчыма з’ява А, так немагчыма і з’ява В». У пазаабрадавай лірыцы сустракаецца шмат варыянтаў падобных формульных матываў, напрыклад: «– Калі, брацейка, у госці будзеш? // Тады, сястронка, у гасціне буду, // Як з мора камень наверх выплыве, // Як злота пёра на дно патане» [12, № 232, с. 171]; «– Тады ў госці к табе буду й, // Маменька радная, // Калі вырасцець на камні // Трава зеляная» [12, № 36, с. 65]; «Вазьмі матуля, кілішок вады, // Палі, матуля, па жоўтым пяску. // Як з пяску вады не сабраць, // Большага брацейку з гробу не падняць» [4, № 616, с. 430] і інш. У якасці пацверджання тэзіса аб шырокім бытаванні рэкруцкай песні з падобным матывам прывядзём выразны фрагмент тэксту са зборніка П. Гільтэбранта (1866). Запісаны ў Кобрынскім павеце Гродзенскай губерні, ён быў апублікаваны амаль за 50 год да Янкі Купалы: «Озьмы, сыстро, пыску жмэню, // Посій в млыні на камэні, // Обтыч его тычычкомы, // Поливай слезоньками. // Ой зыйдэ пысок-овес, // Товди прыду в гости до вас. // Зыйшов овес, зыйшло жито; // Ныма братка, дэсь убыто. // Дэсь убыто, прытоптано: // 3 війска пысьма ны подано» [13, № XI, с. 12].

Смерць на вайне ў Янкі Купалы (верш «Разлука») увасабляе вобраз жаночага міфалагічнага персанажа з традыцыйным атрыбутам (касой). Як вядома, у фальклору славян такая персаніфікацыя сфарміравана пад уплывам кніжнай традыцыі [14, с. 63]. Значна ранейшым за «смерць з касой» і выключна прадуктыўным у сэнсе метафарызацыі ў народнай ліра-эпічнай песні выступае формульны матыў «смерць як шлюб». Прыгадаем верш М. Багдановіча «Ой, грывні, труба, уранку рана» (1915): «Ён знайшоў другую жонку, / Чужую старонку, – // У чыстым полі з ёй пабраўся, // Куляй заручаўся» [2, с. 436]. Матыў «салдат жэніцца з сырой зямлёй / шашкай / куляй / асінай» стаў *locus communis* салдацка-казацкай лірыкі. Нават у пасляваенных экспедыцыйных запісах ён фіксуецца вельмі ўстойліва: «Ажаніла мяня пуля быстрая, // А звянчала мяня шабля вострая. // А прыданыя мае – // Усё й зялёныя луга, // А жана-то мая – // Уся сырая маць зямля [16, л. 28–29] (запіс 1949 г.); Не кажы ты, мой конь, // Што ўбіты ляжу, // Гэй, ты скажы ж, мой конь, // Што жанаты ляжу. // Ажаніла мяне // Пуля быстрая, // Гэй, звянчала мяне // Шабля вострая. // А за жонку была // Васкавая свяча, // Гэй, за маму была // Маць – сырая зямля. <...> Гэй, а за сёстры была // Сасновая труна» [17, л. 23–25] (запіс 1958 г.). Архаічная аснова гэтага матыву палягае ў прагматыцы ініцыяльных практык, што даказана шэрагам даследчыкаў [3, с. 84]. Атаясамленне ў міфапэтычных уяўленнях смерці са шлюбам (вяселлем, вясельным пірам), жаночы род слова «смерць» і ўяўленне аб смерці як аб жонцы абумоўліваюць характар персаніфікацый у народнай лірыцы. Не падлягае сумненню, што гэты народнапесенны матыў быў вядомы Янку Купалу, але, відавочна, ён па нейкіх прычынах эстэтычна не задавальняў песняра, таму і не быў уключаны ў палітру яго мастацкіх сродкаў.

Напрыканцы адзначым, што аналіз беларускай класікі ў кантэксце вуснай традыцыі, народнай побытавай і абрадавай культуры можа істотна паглыбіць нашы ўяўленні пра мастацкі свет пісьменніка і яго творчыя пошукі.

Бібліяграфічны спіс

1. Адамчык, В. Крэскі з аўтабіяграфіі / В. Адамчык // Вытокі песні: аўтабіягр. беларус. пісьменнікаў / [склад. і падрыхт. тэкстаў Я. Казека]. – Мінск: Маст. літ., 1973. – С. 9–12.
2. Багдановіч, М. Поўны збор твораў: у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – Т. 1: Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. – 750 с.
3. Байбурын, А. К. Похороны и свадьба / А. К. Байбурын, Г. А. Левинтон // Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд. – М.: Наука, 1990. – С. 64–99.
4. Беларускі фальклор у сучасных запісах: традыцыйныя жанры: Мінская вобл. / уклад. В. Д. Ліцвінка. – Мінск: Універсітэцкае, 1995. – 476 с.
5. Васючэнка, П. В. Першая сусветная вайна і беларускі сімвалізм / П. В. Васючэнка // Першая сусветная вайна ў народнай памяці і мастацкім адлюстраванні: матэрыялы Міжнар. навук. канф. (Мінск, 7–8 кастр. 2014 г.) / прадм. і ўклад. С. Л. Гараніна; навук. рэд. А. І. Лакотка; НАН Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ. – Мінск: Права і эканоміка, 2014. – С. 77–81.
6. Купала, Я. Поўны збор твораў: у 9 т. / Я. Купала. – Мінск: Маст. літ., 1995–2003. – Т. 3: Вершы. Пераклады, 1911–1914 / рэд. тома М. І. Мушынскі. – 342 с.
7. Лаўрэш, Л. След вялікай каметы 1811 г. у сусветнай культуры / Л. Лаўрэш // Роднае слова. – 2011. – № 10. – С. 88–92.
8. Магілёўская хроніка Трафіма Сурты і Юрыя Трубніцкага / пер. з польск. і камент. В. Таранеўскага // Беларускія летапісы і хронікі / уклад. У. Арлова. – Мінск: Беларус. кнігазбор, 1997. – С. 281–390.
9. Мятліцкая, Г. М. Мастацкае адлюстраванне Першай сусветнай вайны ў лірыцы Янкі Купалы / Г. М. Мятліцкая // Першая сусветная вайна ў народнай памяці і мастацкім адлюстраванні: матэрыялы Міжнар. навук. канф. (Мінск, 7–8 кастр. 2014 г.) / прадм. і ўклад. С. Л. Гараніна; навук. рэд. А. І. Лакотка; НАН Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ. – Мінск: Права і эканоміка, 2014. – С. 103–108.

10. Пяткевіч, Ч. Рэчыцкае Палессе / Ч. Пяткевіч; пер. з пол. – Мінск: Беларус. кнігазбор, 2004. – 670 с.
11. Рыблова, М. А. Народные образы предвестников Великой Отечественной войны: опыт систематизации и дешифровки / М. А. Рыблова // Вест. Томск. гос. ун-та. – 2022. – № 474. – С. 217–227.
12. Сацыяльна-бытавыя песні / уклад., сістэм. тэкстаў, уст. арт. і камент. І. К. Цішчанкі, В. І. Скідана; рэдкал.: А. С. Фядосік (гал. рэд.), В. К. Бандарэнка [і інш.]; арт., уклад. і сістэм. напеваў Г. В. Таўлай. – Мінск: Навука і тэхніка, 1987. – 486 с. – (БНТ).
13. Сборник памятников народного творчества в Северо-Западном крае / [сост., авт. предисл. П. Гильтебрандт]. – Вильна: Изд. ред. «Виленского вестника», 1866. – Вып. 1. – СХVІІІ, 294 с.
14. Толстая, С. М. Смерть / С. М. Толстая // Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. – Т. 5: С (Сказка) – Я (Ящерица). – М.: Междунар. отношения, 2012. – С. 58–71.
15. Янка Купала. «Мне сняцца сны аб Беларусі...»: успаміны, эсэ, арт., дакументы / [уклад. Г. Шаблінскай]. – Мінск: Маст. літ., 2012. – 700 с.
16. АІМЭФ. – Ф. 8. – Воп. 1. – Спр. 26. – Сш. 4.
17. АІМЭФ. – Ф. 8. – Воп. 1. – Спр. 41. – Сш. 3.

УДК 821.161.3.09(092 Я. Колас)

«КАЗКІ ЖЫЦЦЯ» ЯКУБА КОЛАСА: БІБЛЕЙСКА-ФІЛАСОФСКІ АСПЕКТ

Р. Ю. Дубашынскі

*Таварыства з дадатковай адказнасцю «Аверсэв»,
Мінск, Рэспубліка Беларусь
romance@tut.by*

У артыкуле праз экскурс у гісторыю прыпавесці абгрунтоўваецца жанравая спецыфіка твораў Якуба Коласа з кнігі «Казкі жыцця». Праводзіцца параўнальны канцэптуальны аналіз прыпавесці Якуба Коласа «Хмарка» і прыпавесці пра блуднага сына Ісуса Хрыста.

Ключавыя словы: прыпавесць; Хмарка; блудны сын; вяртанне; Сваё; Шчасце; Бог.

“TALES OF LIFE” BY YAKUB KOLAS: BIBLICAL AND PHILOSOPHICAL ASPECTS

R. Y. Dubashynski

*Additional Liability Company “Aversev”,
Minsk, Republic of Belarus
romance@tut.by*

The article discusses genre specifics of works by Yakub Kolas from “Tales of Life” book through journey into the history of parable. A comparative conceptual analysis of both parables *The “Little Cloud”* by Yakub Kolas and *The Parable of the Prodigal Son* by Jesus Christ is carried out.

Key words: parable; The Little Cloud; the prodigal son; returning; One’s own; Happiness; God.

Сапраўднае мастацтва заўсёды шчырае. Сапраўдны талент цалкам аддае сябе творчасці. А сапраўдная творчасць краае сэрца.

Гэтыя словы абсалютна дакладна характарызуюць Якуба Коласа як пісьменніка і яго багатую літаратурную спадчыну, у якой знайшлося месца самым розным творам: паэтычным,